

de bevoegdheid om ten behoeve van de exploratie en exploitatie van delfstoffen installaties op het Nederlandse deel van het continentaal plat op te richten. Volgens beide verdragen zijn dergelijke installaties onderworpen aan de rechtsmacht van Nederland als kuststaat. Hieraan ontleent de Nederlandse wetgever de bevoegdheid om, voorzover het de rechtsmacht van de Nederlandse rechter in privaatrechtelijke zaken betreft, het grondgebied van Nederland zodanig te definiëren dat ook het Nederlandse gedeelte van het continentaal plat daaronder begrepen is (MvT, Parl. Gesch. Herz. Rv, p. 121).

2. Reikwijdte. Art. 14 is een voorschrift van Nederlands recht dat buiten twiffel stelt dat in situaties die in territoriaal opzicht verband houden met het continentaal plat, aan de Nederlandse rechter rechtsmacht toekomt (MvT, Parl. Gesch. Herz. Rv, p. 121). Op grond van art. 14 dient de verwijzing naar het grondgebied van Nederland in de art. 2-13 te worden gelezen als mede omvattende het Nederlandse deel van het continentaal plat. Art. 14 is evenwel niet zonder meer relevant bij de toepassing van een voor Nederland geldend verdrag dat bepalingen inzake de rechtsmacht van de Nederlandse rechter bevat. Of en in hoeverre het Nederlandse deel van het continentaal plat voor de toepassing van een dergelijk verdrag mag dan wel moet worden gelijkgesteld met het grondgebied van Nederland, is een kwestie van interpretatie van het verdrag. Bij deze verdragsinterpretatie vormt art. 14 hooguit een aanwijzing dat de Nederlandse wetgever het Nederlandse deel van het continentaal plat, in het kader van de vraag naar de rechtsmacht van de Nederlandse rechter, als deel van het grondgebied van Nederland beschouwt.

3. Wet arbeid mijnbouw Noordzee. De Wet arbeid mijnbouw Noordzee (Wet van 2 november 1992, Stb. 592) bevat voorschriften over arbeid verricht in verband met de mijnbouw op de Noordzee. Art. 10 lid 1 van deze wet bepaalt 'Onverminderd het bepaalde in de derde afdeling van de tweede titel van het eerste boek en de tweede afdeling van de derde titel van het eerste boek van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering is de kantonrechter van de rechtbank te Alkmaar bevoegd kennis te nemen van geschillen terzake van de arbeidsovereenkomst van een werknemer (zoals gedefinieerd in art. 1 lid 1 aanhef en onder c van de wet) en omtrent de toepassing van deze wet'. Op grond van art. 10 (zie art. 10, aant. 1-2) behoudt deze bepaling zijn attributieve functie, naast art. 6 aanhef en onder b juncto art. 14 (zie art. 6, aant. 6g). Volgens het Hof van Justitie (HvJ EG 27 februari 2002 (C-37/00), Jur. 2002, p. I-2013, NJ 2005, 336; Weber/UOS) heeft de Wet arbeid mijnbouw Noordzee echter geen betekenis voor de uitleg of toepassing van art. 5 aanhef en onder 1 EEX-verdrag (nu art. 19-20 EEX-verordening).

4. Rv (oud). Het oude Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering bevatte geen met art. 14 vergelijkbare bepaling.

TWEEDE AFDELING

Enkelvoudige en meervoudige kamers

[Inleidende opmerkingen]

1. Algemeen. In afdeling 2 zijn de bepalingen over de vraag of enkelvoudige dan wel meervoudige kamers civiele zaken mochten of kunnen behandelen systematisch gerangschikt. Vóór de invoering van de huidige regeling op 1 januari 2002 stonden deze bepalingen verspreid opgenomen in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en

de Wet op de Rechterlijke Organisatie. Inhoudelijk heeft geen wijziging plaatsgevoonden in de regeling betreffende de enkelvoudige en meervoudige kamers (MvT, Parl. Gesch. Herz. Rv, p. 121). Omdat in deze afdeling wordt volstaan met één regeling die voor zowel dagvaardings- als verzoekschriftprocedures geldt, zijn enkele van de vroegere bepalingen — met name daar waar de tekst van de wet sprak over een rolbehandeling — tekstueel aangepast.

2. Rolbehandeling. a) Algemeen. De bepalingen betreffende de behandeling ter rolle zijn in deze afdeling niet opgenomen, aangezien deze hoofdzakelijk gelden voor de procedure die met een dagvaarding begint. Art. 18 lid 2 — over het uitspraak doen door een enkelvoudige kamer — is de enige bepaling die in deze titel met algemene bepalingen kon worden opgenomen, aangezien deze bepaling zowel in dagvaarding- als in verzoekschriftprocedures kan worden toegepast. Voor het overige zijn de bepalingen over de enkelvoudige rolbehandeling opgenomen bij de bepalingen over de rolprocedures zelf in rolreglementen, zoals het Landelijk reglement voor de civiele rol bij de rechtbanken (LR) (zie Bijlage 5). **b) Erkenning schriftelijke rol.** In de praktijk is gebleken dat de rolbehandeling veelal schriftelijk plaatsvindt, hoewel het oude Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering uiting van een mondelinge behandeling van de rol. Thans wordt — naast de 'gewone' mondelinge rolzitting — ook de schriftelijke afdeling van de rol erkend, zie met name art. 82 lid 3. Overigens is een elektronische afdeling van de rol mogelijk (vgl. art. 1.13 van het LR). Op welke wijze de behandeling desbetreffende rechtbank (MvT, Parl. Gesch. Herz. Rv, p. 11).

3. Behandeling en beslissing. Zoals blijkt uit o.m. art. 15 lid 2, art. 16 lid 5 en art. 17 lid 3 wordt in sommige gevallen een onderscheid gemaakt tussen behandeling en beslissing van de zaak. In de hiervoor genoemde gevallen mag de behandeling worden verwezen naar een rechter-commissaris en een raadsheer-commissaris. Het begrip 'behandeling' heeft met name betrekking op de rechterlijke begeleiding van de zaak ter rolzitting. Dit omvat o.m. de comparitie en het houden van getuigenverhooren. De 'beslissing' komt aan de orde wanneer de rechter uitspraak doet in de vorm van een vonnis of een beschikking. Dit kan een tussen-, eind- dan wel dekluitspraak inhouden.

4. Toepassingsgebied. Door plaatsing van afdeling 2 in titel 1 is het bepaalde in deze afdeling van toepassing op de rechtspleging in de dagvaardingsprocedure van titel 2, alsmede op de rechtspleging in de verzoekschriftprocedure van titel 3. Voorts zijn de bepalingen omtrent enkelvoudige en meervoudige kamers niet alleen van toepassing op de rechtsgang in eerste aanleg, maar ook op de rechtsgang na het aanwenden van een rechtsmiddel, zoals hoger beroep en beroep in cassatie, waarbij wederom onverschillig is of het om een dagvaardings- dan wel een verzoekschriftprocedure gaat (MvT, Parl. Gesch. Herz. Rv, p. 77).

[Rechtbank]

Artikel 15. — 1. Bij de rechtbank worden zaken, behoudens in de wet genoemde uitzonderingen, behandeld en beslist door een enkelvoudige kamer.
— 2. Indien de zaak naar het oordeel van de enkelvoudige kamer ongeschikt is voor behandeling en beslissing door één rechter, verwijst zij deze naar een meervoudige kamer, bestaande uit drie leden. De enkelvoudige kamer kan ook in andere gevallen een zaak naar een meervoudige kamer verwijzen.

- 3. **Verwijzing kan geschieden in elke stand van de procedure.** De behandeling van een verwezen zaak wordt voortgezet in de stand waarin zij zich bevindt.
- 4. **De meervoudige kamer kan bepalen dat de behandeling geheel of gedeeltelijk zal geschieden door een zoveel als mogelijk uit haar midden aanwezige rechter-commissaris.** De rechter-commissaris oefent daarbij de bevoegdheden uit, aan de rechtbank toegekend.
- 5. **De meervoudige kamer kan na het wijzen van een tussenvonnis de zaak verwijzen naar de enkelvoudige kamer voor verdere behandeling.** Het tweede lid en het derde lid, tweede volzin, zijn van overeenkomstige toepassing.

1. **Algemeen.** De behandeling en de beslissing van burgerlijke zaken vindt bij de rechtbank enkelvoudig plaats, behoudens in de wet genoemde uitzonderingen (men zie bijv. art. 39 (behandeling verzoek wraking). Deze — reeds in art. 49 lid 2 Wet RO (oud) neergelegde — hoofdregel is thans vastgelegd in art. 15 lid 1. Deze bepaling is evenzeer van toepassing op kantonzaken. Dit is een gevolg van de bestuurlijke onderbrenging van de kantongerechten bij de rechtbank. Door die onderbrenging bestaat het kantongerecht als zodanig niet meer en is het vervangen door de sector kanton bij de rechtbank.

2. **Kantonrechter.** Na de bestuurlijke onderbrenging van de kantonrechters bij de rechtbanken is van rechtswege een sector kanton binnen de rechtbanken ingesteld. Binnen deze sector bestaan enkelvoudige en meervoudige kamers. In deze kamers zullen de kantonzaken worden behandeld. De rechter in de enkelvoudige kamer draagt de titel 'kantonrechter'. In uitzonderingsgevallen — alleen in pachtzaken — behandelt en beslist de sector kanton in meervoudige kamer. De meervoudige kamer van de sector kanton wordt aangeduid met 'pachtkamer'. Zie nader art. 48 lid 2 Wet RO. Zie over de pachtkamer nader art. 1019j e.v. en de aantekeningen aldaar.

3. **Enkelvoudige kamer/rolrechter.** a) **Algemeen.** In zaken die beginnen met een dagvaarding is de functie van de enkelvoudige kamer een tweeledige. In de eerste plaats het houden van rolzittingen. In de tweede plaats behandelt en beslist de enkelvoudige kamer het geschil tussen partijen of het voorgelegde verzoek inhoudelijk. Bij sommige rechtbanken zijn de functies van rolrechter en enkelvoudige kamers in één rechter verenigd, bij andere rechtbanken heeft men een rolrechter voor de behandeling van de zaak op de rol en enkelvoudige kamers voor een inhoudelijke behandeling en beslissing van de zaak. Zie voor de rolbehandeling aant. 2 bij de Inleidende opmerkingen op deze afdeling. b) **Houden van rolzittingen.** Tijdens de rolzittingen worden formele procedurehandelingen verricht, zoals het nemen van conclusies, het verzoeken om uitstel en het vragen om pleidooi of vonnis. Ook de uitspraak van een vonnis gewezen door een meervoudige kamer mag, blijkens art. 18 lid 2, door de enkelvoudige kamer geschieden. Vaak zal dit de rolrechter zijn. De rolrechter neemt veelal slechts administratieve beslissingen, ook wel rolbeslissingen genoemd. Inhoudelijk gaan deze beslissingen niet in op de zaak. Zodra de zaak inhoudelijk beoordeeld moet worden, komt de tweede functie van de enkelvoudige kamer aan bod, de behandeling en beslissing van de zaak. c) **Inhoudelijke beoordeling.** De enkelvoudige kamer behandelt en beslist ook zaken. Hier wordt bedoeld op een inhoudelijke beoordeling van het geschil tussen partijen of het voorgelegde verzoek. Zie over de behandeling en beslissing ook aant. 3 bij de Inleidende opmerkingen op deze afdeling.

4. **Verwijzing. a) Van enkelvoudig naar meervoudig (lid 2).** Art. 15 lid 2 houdt de mogelijkheid in dat de enkelvoudige kamer verwijst naar de meervoudige kamer. Wanneer de enkelvoudige kamer van oordeel is dat de zaak ongeschikt is voor behandeling en beslissing door één rechter, zal zij de zaak doorverwijzen naar de meervoudige kamer. De meervoudige kamer bestaat uit drie leden. De enkelvoudige kamer kan verwijzen naar de meervoudige kamer indien pleidooi wordt gevraagd of indien partijen recht op de stukken vragen. Ook indien de enkelvoudige kamer meent dat de zaak op zichzelf wel voor enkelvoudige behandeling geschikt is, kan zij de zaak verwijzen naar een meervoudige kamer. Deze situatie zal zich met name voordoen bij de zogenaamde 'opleidingskamers', waarin minder ervaren rechters onder leiding van een ervaren voorzitter ervaring opdoen met bepaalde zaken. In navolging van art. 8:10 lid 2, tweede zin, Awb is deze mogelijkheid ook voor burgerlijke zaken opgenomen (NV II, Parl. Gesch. Herz. Rv, p. 124). b) **Van meervoudig naar enkelvoudig: behandeling door rechter-commissaris (lid 4).** De meervoudige kamer kan de behandeling van de zaak verwijzen naar de rechter-commissaris, bij voorbeeld voor het houden van een comparitie (art. 87 en 88 Rv) of een getuigenverhoor (art. 179). Zie voor het hof art. 16, aant. 5. De rechter-commissaris moet zoveel als mogelijk in de verwijzende meervoudige kamer zitting hebben. Noodzakelijk is dit echter niet. Om praktische redenen is het ook mogelijk te verwijzen naar een rechter-commissaris uit een andere kamer (NvW-2, Kamerstukken II 2003/04, 28 863, nr. 7, p. 3). De rechter-commissaris naar wie de zaak is verwezen, behandelt de zaak slechts. Hij mag haar, behoudens incidenten, niet beslissen. De bevoegdheid tot beslissen, blijft uitdrukkelijk voorbehouden aan de meervoudige kamer (MvT, Parl. Gesch. Herz. Rv, p. 123). Zie voor het onderscheid tussen behandeling en beslissing aant. 3 bij de Inleidende opmerkingen op deze afdeling. c) **Van meervoudig naar enkelvoudig; afronding van complexe zaken (lid 5).** Op basis van het bepaalde in lid 5 kan een geschil dat vanwege de complexiteit grotendeels door de meervoudige kamer van de rechtbank is afgehandeld, voor de afronding verwezen worden naar de enkelvoudige kamer. Indien een meervoudige kamer bijvoorbeeld de aansprakelijkheid heeft vastgesteld in een tussenvonnis, kan zij de zaak voor het vaststellen van de hoogte van de schadevergoeding verwijzen naar een enkelvoudige kamer (NvW-2, Kamerstukken II 2003/04, 28 863, nr. 7, p. 3-4). Door de toepasselijke verklaring van lid 2 is aan de enkelvoudige kamer, naar wie de zaak ter verdere behandeling is verwezen, uitdrukkelijk de bevoegdheid toegekend de zaak weer terug te verwijzen naar de meervoudige kamer.

5. **Tijdstip verwijzing en voortzetting na verwijzing (lid 3).** Blijkens lid 3 van art. 15 kan de zaak worden verwezen in elke stand van de procedure. Als de zaak verwezen is, zal de behandeling worden voortgezet in de stand waarin de zaak zich bevindt. De kamer waarnaar verwezen is, is op dezelfde wijze als de kamer, die verwezen heeft, gebonden aan hetgeen in de procedure al heeft plaatsgevonden. Verrichtingen die reeds zijn geschied — te denken valt aan — getuigenverhooren, descentes, deskundigenberichten — blijven na verwijzing in stand.

6. **Rv (oud) en latere wijzigingen van art. 15. a) Rv (oud).** Deze bepaling stemt inhoudelijk grotendeels overeen met hetgeen in art. 288a (oud) was geregeld voor de dagvaardingsprocedure en hetgeen in art. 429f (oud) was geregeld voor de verzoekschriftprocedure. b) **Latere wijzigingen.** De Wet van 8 september 2005, Stb. 2005, 455, tot aanpassing van enkele onderdelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en enige andere wetten in verband met het nieuwe procesrecht, die op 15 oktober 2005 in werking is getreden (Stb. 2005, 484), heeft geleid tot een wijziging van lid

4, aldus dat daarin de woorden 'zoveel als mogelijk' zijn toegevoegd. Tevens is lid 5 toegevoegd.

[Gerechtshof]

Artikel 16. — 1. Bij het gerechtshof worden zaken, behoudens in de wet genoemde uitzonderingen, behandeld en beslist door een meervoudige kamer, bestaande uit drie raadsheeren.

— 2. Tenzij de zaak in eerste aanleg door een meervoudige kamer is beslist, kan de meervoudige kamer naar een enkelvoudige kamer verwijzen de zaken die aanhangig zijn gemaakt ingevolge het bij of krachtens Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek bepaalde en die naar haar oordeel daarvoor geschikt zijn.

— 3. Indien de verwezen zaak naar het oordeel van de enkelvoudige kamer ongeschikt is voor behandeling en beslissing door één raadsheer, wijst zij deze terug naar de meervoudige kamer.

— 4. Verwijzing of terugwijzing kan geschieden in elke stand van de procedure. De behandeling van een verwezen of teruggevoezen zaak wordt voortgezet in de stand waarin zij zich bevindt.

— 5. De meervoudige kamer kan bepalen dat de behandeling geheel of gedeeltelijk zal geschieden door een zoveel als mogelijk uit haar midden aangewezen rechter-commissaris. De raadsheer-commissaris oefent daarbij de bevoegdheden uit, aan het gerechtshof toegekend.

1. Algemeen. Art. 16 geldt zowel voor de procedure in eerste aanleg als voor de procedure in hoger beroep ten overstaan van het gerechtshof. Slechts bij wijze van uitzondering behandelt het gerechtshof zaken in eerste aanleg, zie bij voorbeeld art. 61, 62 Wet RO). Deze artikelen betreffen juridictiegeschillen binnen het ressort (art. 61 Wet RO), prorogatie bij het gerechtshof (art. 62 Wet RO) en zaken die tot de competentie van de ondernemingskamer behoren (art. 66 Wet RO). Zie voorts art. 1013 lid 3, waarin is bepaald dat het gerechtshof te Amsterdam bij uitsluiting bevoegd is tot kennisneming van een verzoek tot verbindendverklaring van een overeenkomst strekkende tot collectieve schadeafwikkeling (zie nader art. 1013, aant. 4). Afgezien van de behandeling van zaken in eerste aanleg is het gerechtshof bevoegd om kennis te nemen van hoger beroep tegen vonnissen en beschikkingen van rechtbanken binnen hun ressort. De behandeling en beslissing vindt, volgens de hoofdregel van art. 16 lid 1, zowel in eerste aanleg als in hoger beroep plaats door een meervoudige kamer (zie voor een uitzondering aant. 3, onder a). Omdat als gevolg van de bestuurlijke onderbrenging van de kantonrechten bij de rechtbank, het kantongerecht als zodanig niet meer bestaat en is vervangen door een sector kanton bij de rechtbank, neemt het hof ook kennis van hoger beroep tegen kantonzaken.

2. Rolraadsheer. a) **Algemeen.** Ook in hoger beroep bij het hof geschiedt de rolbehandeling in dagvaardingszaken in een enkelvoudige kamer (de rolraadsheer, art. 344 lid 1). Deze kamer verwijst de zaak naar de meervoudige kamer voor de behandeling en beslissing. b) **Houden van rolzittingen.** Tijdens de rolzittingen worden formele procedurehandelingen verricht, zoals het nemen van conclusies (memories), het verzoeken om uitstel en het vragen om pleidooi of arrest. Ook de uitspraak van een arrest geschiedt door een meervoudige kamer mag, blijkens art. 18 lid 2, door de enkelvoudige kamer geschieden. Vaak zal dit de rolraadsheer zijn. De rolraadsheer neemt veelal slechts administratieve beslissingen, ook wel rolbeschikkingen genoemd. Inhoudelijk gaan deze be-

slissingen niet in op de zaak. Zie voor meer over de rolbehandeling aant. 2 bij de Inleidende opmerkingen op deze afdeling.

3. Verwijzing (leden 2 en 3). a) **Meervoudig naar enkelvoudig (lid 2).** Het gerechtshof is, ingevolge het bepaalde in het tweede lid bevoegd — indien een zaak naar zijn oordeel daarvoor geschikt is — de behandeling en de beslissing van de zaak te verwijzen naar de enkelvoudige kamer. Te dien aanzien bestaan echter wel twee beperkingen. *Eerste beperking.* In de eerste plaats blijft de enkelvoudige behandeling in hoger beroep beperkt tot zaken op het terrein van het personen- en familierecht (Boek 1 BW). *Tweede beperking.* Voorts mag de meervoudige kamer slechts verwijzen naar de enkelvoudige kamer indien de beslissing in eerste aanleg heeft plaatsgevonden in een enkelvoudige kamer. b) **Enkelvoudig naar meervoudig (lid 3).** De enkelvoudige kamer kan op de voet van het bepaalde in het derde lid de zaak weer terugverwijzen naar de meervoudige kamer, indien zij meent dat de zaak ongeschikt is voor behandeling en beslissing door één raadsheer.

4. Tijdstip verwijzing en voortzetting na verwijzing (lid 4). Blijkens art. 16 lid 4 kan een zaak in elke stand van de procedure worden verwezen of teruggevoezen. Als de zaak verwezen is, zal de behandeling worden voortgezet in de stand waarin de zaak zich bevindt. De kamer waarnaar verwezen is op dezelfde wijze als de kamer die verwezen heeft gebonden aan hetgeen in de procedure al heeft plaatsgevonden. Verrichtingen die reeds zijn geschied — te denken valt aan getuigenverhooren, descentes, deskundigenberichten — blijven na verwijzing in stand.

5. Behandeling door raadsheer-commissaris (lid 5). De meervoudige kamer kan de behandeling van de zaak verwijzen naar de raadsheer-commissaris (lid 5), bij voorbeeld voor het houden van een getuigenverhoor (art. 179). Zie voor de rechtbank art. 15, aant. 3 onder b. De raadsheer-commissaris moet zoveel als mogelijk in de verwijzende meervoudige kamer zitting hebben. Noodzakelijk is dit echter niet. Om praktische redenen is het ook mogelijk te verwijzen naar een raadsheer-commissaris uit een andere kamer (NvW-2, Kamerstukken II 2003/04, 28 863, nr. 7, p. 3). De raadsheer-commissaris naar wie de zaak is verwezen, behandelt de zaak slechts. Hij mag haar, behoudens incidenten, niet beslissen. De bevoegdheid tot beslissen blijft uitdrukkelijk voorbehouden aan de meervoudige kamer (vgl. MvT, Parl. Gesch. Herz. Rv, p. 123). Zie voor het onderscheid tussen behandeling en beslissing aant. 3 bij de Inleidende opmerkingen op deze afdeling.

6. Rv (oud) en latere wijzigingen van art. 16. a) Rv (oud). In het tot 1 januari 2002 geldende Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering was een regeling met betrekking tot enkelvoudige en meervoudige kamers in hoger beroep voor de procedure die aanvangt met een dagvaarding neergelegd in art. 344 en art. 344a (oud). Voor de verzoekschriftprocedures stemt de regeling van art. 16 inhoudelijk grotendeels overeen met art. 429q (oud). b) **Latere wijzigingen.** De Wet van 8 september 2005, Stb. 2005, 455, tot aanpassing van enkele onderdelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en enige andere wetten in verband met het nieuwe procesrecht, die op 15 oktober 2005 in werking is getreden (Stb. 2005, 484), heeft geleid tot een wijziging in lid 5, aldus dat daarin de woorden 'zoveel als mogelijk' zijn toegevoegd.

[Hoge Raad]

Artikel 17. — 1. Bij de Hoge Raad worden zaken, behoudens in de wet genoemde uitzonderingen, behandeld en beslist door vijf leden van de meervoudige kamer.

— 2. De voorzitter van de meervoudige kamer kan bepalen dat een zaak die daarvoor naar zijn oordeel geschikt is, wordt behandeld en beslist door drie leden van die kamer. Indien de zaak naar het oordeel van een van deze leden ongeschikt is voor behandeling en beslissing door drie leden, wordt de behandeling voortgezet door vijf leden.

— 3. De leden kunnen bepalen dat de behandeling geheel of gedeeltelijk zal geschieden door een uit hun midden aangewezen raadsheer-commissaris. De raadsheer-commissaris oefent daarbij de bevoegdheden uit, aan de Hoge Raad toegekend.

1. Algemeen. Hoofdreël is dat de Hoge Raad in beginsel civiele zaken in cassatie behandelt en beslist in een meervoudige kamer, bestaande uit vijf raadsheren (zie ook art. 75 lid 2 Wet RO). In 1986 is evenwel — om efficiency redenen — de mogelijkheid geopend om zaken af te doen met drie raadsheren (zie aant. 3).

2. Rolraadsheer. Ook in cassatie geschiedt de rolbehandeling in dagvaardingszaken in een enkelvoudige kamer (zie art. 408a, aant. 1). **b) Houden van rolzittingen.** Tijdens de rolzittingen worden formele proceshandelingen verricht, zoals het overleggen van schriftelijke toelichtingen en het vragen om pleidooi (zie art. 408a, aant. 5 e.v.). De rolraadsheer neemt veelal slechts administratieve beslissingen, ook wel rolbeschikkingen genoemd. Inhoudelijk gaan deze beslissingen niet in op de zaak. Zie voor meer over de rolbehandeling aant. 2 bij de Inleidende opmerkingen op deze afdeling.

3. Behandeling en beslissing door drie raadsheren (lid 2). Anders dan in hoger beroep (zie art. 16, aant. 2 onder a), is de verwijzing van de behandeling en beslissing in cassatie niet aan enige beperkingen onderworpen. Alle zaken mogen worden verwezen naar een drie-formatie, indien de voorzitter van de meervoudige kamer meent dat de zaak zich ervoor leent. Wanneer een van de leden van de drie-formatie van mening is dat de zaak ongeschikt is voor behandeling en beslissing door drie leden, wordt de behandeling voortgezet door vijf leden. Zie ook art. 75 lid 3 Wet RO.

4. Behandeling door raadsheer-commissaris (lid 3). De meervoudige kamer kan de behandeling van de zaak verwijzen naar de raadsheer-commissaris (lid 3). De raadsheer-commissaris kan de verwezen zaak evenwel slechts behandelen. Deze bevoegdheid kan zeer nuttig zijn voor het nemen van feitelijke beslissingen in de procedure, bij voorbeeld over de tijdigheid van een cassatiedagvaarding. Reeds in jurisprudentie was deze bevoegdheid van de Hoge Raad aangenomen (HR 27 september 1996, NJ 1997, 39; Van Meurs). De bevoegdheid tot beslissen is uitdrukkelijk toegekend aan de meervoudige kamer (vgl. MvT, Parl. Gesch. Herz. Rv, p. 123). Zie voor het onderscheid tussen behandeling en beslissing aant. 3 bij de Inleidende opmerkingen op deze afdeling.

5. Rv (oud). Voorheen was dit voor de Hoge Raad niet geregeld in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, doch in art. 102, eerste en tweede lid, Wet RO (oud). De mogelijkheid van benoeming van een raadsheer-commissaris voor de behandeling van een zaak, zoals neergelegd in lid 3 van art. 17 is nieuw ten opzichte van de oude regeling.

[Verwijzing naar andere kamer en uitspraak]

Artikel 18. — 1. De kamer bij welke een zaak in behandeling is, kan deze, met toestemming van het bestuur van het gerecht, verwijzen naar een andere kamer van gelijk getal. Tegen de verwijzing staat geen voorziening open.

— 2. Vonnissen, arresten en beschikkingen, gewezen onderscheidenlijk gegeven door een meervoudige kamer, kunnen worden uitgesproken door een enkelvoudige kamer.

1. Verwijzing naar een andere kamer (lid 1). Uit het oogpunt van volledigheid is het wenselijk, dat de wet in art. 18 lid 1 grondslag biedt voor verwijzing van de ene enkelvoudige naar de andere enkelvoudige kamer dan wel van de ene meervoudige kamer naar de andere meervoudige kamer. Verwijzing op de voet van de onderhavige bepaling kan bijvoorbeeld plaatsvinden in het geval bestreken door art. 38: indien de enkelvoudige — rechter, van wie wraking is verzocht, in de wraking berust, zal hij de zaak verwijzen naar een andere enkelvoudige kamer (zie art. 38, aant. 4 onder a).

2. Toestemming van het bestuur van het gerecht. Voordat een kamer, bij welke een zaak in behandeling is, de zaak verwijst naar een andere kamer van gelijk getal, moet het bestuur van het gerecht daarin toestemmen. Het vormen en bezetten van enkelvoudige en meervoudige kamers — waarvan de in art. 18 lid 1 neergelegde bevoegdheid deel uitmaakt — is immers een bevoegdheid van het bestuur (art. 6 Wet RO). Denkbaar is dat deze toestemming in de praktijk gemandateerd wordt aan de sectorvoorzitter, die zicht heeft op de werklast van de sector (MvT, Parl. Gesch. Herz. Rv, p. 128).

3. Voorziening tegen de verwijzing. Om te voorkomen dat de procedure al te zeer wordt vertraagd staat, blijkens de tweede zin van art. 18 lid 1, tegen de verwijzing, of het achterwege laten daarvan, geen hogere voorziening open. Denkbaar is evenwel dat ook hierop de regels met betrekking tot doorbreking van het appelverbod van toepassing zijn. Op grond van jurisprudentie staat tegen een uitspraak waartegen ingevoelge een wetsbepaling geen rechtsmiddel openstaat desondanks het rechtsmiddel van hoger beroep open indien de rechter de desbetreffende regel of wetsbepaling ten onrechte heeft toegepast of ten onrechte buiten toepassing heeft gelaten dan wel bij de behandeling van de zaak essentiële vormen heeft verzuimd.

4. Uitspraak door enkelvoudige kamer (lid 2). De uitspraak van een vonnis, arrest of beschikking gewezen respectievelijk gegeven door een meervoudige kamer, mag door de enkelvoudige kamer geschieden. Vaak geschiedt dit door de rolrechter of rolraadsheer.

5. Rv (oud). De in art. 18 lid 1 opgenomen bevoegdheid is ontleend aan het slot van art. 288a (oud) en aan art. 36 lid 4 Reglement I. Lid 2 is voor dagvaardingsprocedures ontleend aan art. 344 lid 4 (oud) en art. 418 lid 3 (oud). Voor verzoekschriftprocedures ontbrak een zodanige bepaling.

DERDE AFDELING

Algemene voorschriften voor procedures

[Inleidende opmerkingen]

1. Algemeen. De in deze afdeling opgenomen bepalingen gelden voor alle civiele procedures. Door de bepalingen op deze plaats op te nemen benadrukt de wetgever hun algemene betekenis. De wetgever heeft deze afdeling opgenomen om te dienen als gebruikscatalogus (MvT, Parl. Gesch. Herz. Rv, p. 168). Als rode draad door deze afdeling loopt de taakverdeling tussen partijen enerzijds en de rechter anderzijds, alsmede de taakverdeling tussen partijen onderling. Het gaat niet alleen om rechten die aan partijen worden toegekend, doch ook verplichtingen die aan partijen én aan de rechter worden opgelegd.

2. Toepassingsgebied. Door plaatsing in titel 1 is de onderhavige afdeling van toepassing op de rechtspleging in de dagvaardingsprocedure van titel 2, alsmede op de rechtspleging in de verzoekschriftprocedure van titel 3. Voorts zijn de algemene voorschriften niet alleen van toepassing op de rechtsgang in eerste aanleg, maar ook op de rechtsgang na het aanwenden van een rechtsmiddel, zoals hoger beroep en cassatie, waarbij wederom onverschillig is of het daarbij gaat om een dagvaardings- dan wel een verzoekschriftprocedure (MvT, Parl. Gesch. Herz. Rv, p. 77).

[Hoor en wederhoor]

Artikel 19. De rechter stelt partijen over en weer in de gelegenheid hun standpunten naar voren te brengen en toe te lichten en zich uit te laten over elkaars standpunten en over alle bescheiden en andere gegevens die in de procedure ter kennis van de rechter zijn gebracht, een en ander tenzij uit de wet anders voortvloeit. Bij zijn beslissing baseert de rechter zijn oordeel, ten nadele van een der partijen, niet op bescheiden of andere gegevens waarover die partij zich niet voldoende heeft kunnen uitlaten.

1. Algemeen. De plaatsing van dit artikel aan het begin van deze afdeling hangt samen met het belang dat de wetgever aan het in dit artikel neergelegde beginsel hecht. Het recht op rechterlijk gehoor — en het daaruit voortvloeiende beginsel hecht derhoor — wordt beschouwd als het meest fundamentele recht op hoor en wederhoor (MvT, Parl. Gesch. Herz. Rv, p. 129). Dit beginsel is één van de grondbeginselen van het EVRM. Eenieder heeft bij de vaststelling van zijn burgerlijke rechten en verplichtingen recht op een eerlijke behandeling van zijn zaak (art. 6 EVRM). Het beginsel van hoor en wederhoor kan worden begrepen onder het beginsel van een eerlijke behandeling. De Hoge Raad omschrijft het beginsel van hoor en wederhoor ook wel als één der eisen van een goede procesorde (zie bijv. HR 7 december 2002, NJ 2003, 76 en HR 9 september 2005, NJ 2007, 140; Wenckebach/NOB). Het recht op rechterlijk gehoor brengt mee dat partijen in voldoende mate en op gepaste wijze in de gelegenheid worden gesteld om zich over de zaak uit te laten. Dit gaat evenwel niet zover dat de rechter een partij noodzakelijkerwijs tweemaal moet horen (vgl. in het kader van art. 69 Fw: HR 20 januari 2006, NJ 2006, 74; Benmink Bolt/Huizing q.q.). De mogelijkheid voor een partij zich over de zaak uit te laten veronderstelt noodzakelijkerwijs een behoorlijke oproeping van partijen (HR 2 december 2005, NJ 2006, 119; Bopz-zaak). Zie ook HR 30 maart 2000, NJ 2000, 340; De Jonge/SVRZ, alsmede art. 275, aant. 2 onder e). Was het recht op rechterlijk gehoor voorheen in het Nederlandse recht

hoofdzakelijk een ongeschreven beginsel (zie bijvoorbeeld HR 27 maart 1987, NJ 1988, 130 (De Samenwerking/Geertings) en HR 24 december 1993, NJ 1994, 194), thans heeft het zijn schriftelijke weerslag gevonden. Partijen moeten in de gelegenheid worden gesteld zich uit te laten over al hetgeen in de procedure naar voren komt. Niet alleen hebben zij het recht om zich uit te laten over eventuele andere gegevens die in de procedure ter kennis van de rechter zijn gebracht. Hierbij wordt gedacht aan verklaringen van getuigen en deskundigen of hetgeen bij een descende naar voren is gekomen. Voorts valt te denken aan gegevens van feitelijke aard waarvan de rechter ambshalve kennis neemt (HR 23 maart 2007, NJ 2007, 178; Veldhuis/Veldhuis). Men spreekt ook wel over het verdedigingsbeginsel of over het gelijkheidsbeginsel (MvT, Parl. Gesch. Herz. Rv, p. 129). Zie in dit verband ook het recht van partijen om te reageren op de conclusie van het openbaar ministerie of de procureur-generaal bij de Hoge Raad (art. 44, aant. 4). Het beginsel van hoor en wederhoor kan onder — bijzondere — omstandigheden met zich brengen dat de behandeling van een zaak wordt uitgesteld (HR 14 januari 2005, NJ 2005, 251).

2. Uitzonderingen op hoor en wederhoor (eerste zin, slot). Uitzonderingen op het recht op rechterlijk gehoor zijn toegestaan, maar alleen indien de wet daarvoor een uitdrukkelijke grondslag biedt, zo blijkt uit het slot van de eerste volzin. Een voorbeeld van een wettelijke grondslag voor doorbreking van het recht op rechterlijk gehoor is te vinden in art. 700. Bij het verlenen van een beslagverlof zal de rechter in beginsel de aspirant-beslagene niet horen. Laatsgenoemde heeft echter wel het recht om achteraf tegen de beslissing op te komen (zie art. 705). Een andere uitzondering is neergelegd in art. 139 (verstekverlening). Als een gedaagde ondanks behoorlijke oproeping niet rechtsgeldig in het geding verschijnt, wordt tegen hem verstek verleend en de vordering vervolgens toegewezen tenzij deze de rechter onrechtmatig of ongegrond voorkomt (zie art. 139, aant. 1). Soms kan ook de spoedeisendheid van een verzochte voorziening aanleiding geven om het horen van betrokkene(n) achterwege te laten (zie HR 20 april 2007, NJ 2007, 241).

3. Afstand hoor en wederhoor? Van de in het beginsel van hoor en wederhoor gelegde bescherming kan door een van de partijen afstand worden gedaan (HR 9 september 2005, NJ 2007, 140; Wenckebach/NOB). Te denken valt aan een geval waarin een partij ermee instemt dat de rechter uitspraak doet met inachtneming van een nog aan die rechter door de andere partij toe te zenden stuk (in casu: een uitspraak in de bodemzaak) zonder dat aan partijen nog de gelegenheid wordt geboden zich over dat stuk uit te laten. Zie voorts HR 12 mei 1989, NJ 1989, 647; Allart/Overweel.

4. Beslissing rechter (tweede zin). De rechter mag zijn beslissing niet ten nadele van een partij baseren op bescheiden of andere gegevens waarover die partij zich niet voldoende heeft kunnen uitlaten. Zie voor een toepassing van deze regel HR 25 oktober 2002, NJ 2002, 599 (Bopz-zaak). De rechter dient actief erop toe te zien dat een partij gelegenheid wordt geboden te reageren op door de andere partij overgelegde bescheiden en andere gegevens. Zie voor de positie van de rechter in geval van door een van de partijen in een (zeer) laat stadium in het geding gebrachte bescheiden nader aant.

5. Overleggen van stukken in een laat stadium. Het komt regelmatig voor dat een bepaalde productie in een (zeer) laat stadium van de procedure, bijvoorbeeld tijdens of kort vóór de zitting (i.e. comparitie of pleidooi) in het geding wordt gebracht. Regel is dat een partij voldoende tijd wordt gegund voor behoorlijke kennisgeving van en

een deugdelijke voorbereiding van verweer tegen een door de wederpartij overgelegd stuk (HR 29 november 2002, NJ 2004, 172; Dipasa/Huyton: HR 17 februari 2006, NJ 2006, 156; Life Fit/Fride). Beslissend daarbij is de aard en de omvang van het stuk. Deze mogen geen beletsel vormen van de inhoud daarvan ter terechtzitting, kennis te nemen en daarop te reageren. Soms zal de enkele omvang van het stuk nopen tot een bijzondere maatregel, zoals een onderbreking van de behandeling van de zaak, teneinde behoorlijke kennisgeving van de inhoud mogelijk te maken (vgl. HR 29 juni 1990, NJ 1990, 732). Met het oog op controle door de hogere rechter van de naleving van het beginsel van hoor en wederhoor zal in het vonnis of arrest of in het proces-verbaal van de zitting in het bijzonder moeten worden vermeld hetzij dat de rechter een bepaalde maatregel ter zake heeft genomen op grond waarvan kan worden aangenomen dat kennisgeving van het stuk en een deugdelijke voorbereiding van verweer er tegen alsnog hebben kunnen plaatsvinden, hetzij dat de wederpartij ermee heeft ingestemd dat de rechter zonder een zodanige maatregel met het stuk rekening zou kunnen houden. Overigens dient de rechter ambtshalve — dus ook indien de wederpartij niet reageert — na te gaan of aard en omvang geen beletsel vormen (HR 29 november 2002, NJ 2004, 172; Dipasa/Huyton). Heeft de wederpartij bezwaren tegen overlegging, dan zal zij erop moeten toezien dat haar bezwaren op juiste wijze in het proces-verbaal van de zitting zijn opgenomen. Immers, een klacht in hoger beroep of cassatie over de onjuistheid van het proces-verbaal kan niet slagen, aangezien klachten over de onvolledigheid van het proces-verbaal niet kunnen leiden tot het oordeel dat de motivering van de desbetreffende beslissing onbegrijpelijk is (HR 17 februari 2006, NJ 2006, 156; Life Fit/Fride, met verwijzing naar HR 18 april 2003, NJ 2003, 286; Enquête Rodamco). Wordt achteraf een onjuistheid of onvolledigheid in het proces-verbaal geconstateerd, dan ligt een onverwijde reactie per brief aan de rechter in kwestie het meest voor de hand. Maakt een partij een bezwaar tegen late overlegging van een bepaald stuk door de wederpartij, dan kan dat uiteindelijk voor de 'welwillende' nadelig zijn, aldus dat de rechter het desbetreffende stuk betreft in zijn oordeelsvorming (vgl. HR 16 juni 2006, NJ 2006, 585; Kccofa/Lan-côme).

6. Samenhang tussen art. 19 en art. 149. a) Algemeen; plicht tot reageren? De rechter oordeelt niet dan nadat hij beide partijen in de gelegenheid heeft gesteld zich uit te laten over de standpunten en gegevens die de andere partij naar voren heeft gebracht (HR 27 maart 1987, NJ 1988, 130; De Samenwerking/Geerlings). Deze bepaling hangt samen met het bepaalde in de tweede volzin van art. 149 lid 1 (zie daarover art. 149, aant. 2). Wanneer een partij feiten of rechten stelt, en de andere partij deze feiten niet of niet voldoende betwist, dan moet de rechter deze feiten in beginsel als vaststaand beschouwen. Uit art. 149 vloeit derhalve een 'plicht tot reageren' van partijen voort.

b) Reikwijdte? Nieuwe stellingen in laatste processtuk. Afgevraagd kan worden hoever de plicht tot reageren reikt. Kan van de wederpartij van de partij die als laatste aan het woord komt (i.e. gedaagde bij conclusie van dupliek of gefintimeerde bij memorie van antwoord) worden gevergd dat zij op bij die gelegenheid naar voren gebrachte nieuw feiten en stellingen reageert, bij gebreke waarvan de rechter die feiten en stellingen automatisch (als niet of niet voldoende weersproken) als vaststaand mag aanvaarden? De Hoge Raad heeft deze vraag ontkennend beantwoord (zie o.m. HR 23 oktober 1998, NJ 1999, 114; Nedstaal/Kantorenhuis; HR 31 oktober 2003, NJ 2004, 520; M/Stichting Saenwonen; HR 30 januari 2004, NJ 2005, 246; Dénu/Woningstichting Bin-nenhof). Van een procespartij mag niet worden gevergd dat deze steeds een akte ter rolle neemt of steeds pleidooi vraagt, uitsluitend om te voorkomen dat de naar voren ge-brachte nieuwe feiten en stellingen als vaststaand zullen gelden. Noch de procesorde

noch enig ander rechtsbelang is hiermee gediend. Denkbaar is dat de eiser of appellant eigener beweging nog een akte heeft genomen of pleidooi heeft aangevraagd en daarin vervolgens niet ingaat op de stellingen bij conclusie van dupliek of memorie van antwoord. In dat geval mag de rechter daaraan wel consequenties verbinden. Dit is evenwel anders indien het bijvoorbeeld gaat om een akte in het incidentele hoger beroep waarin niet wordt gereageerd op de stellingen bij memorie van antwoord in het principale hoger beroep. Dit kan anders zijn indien de beide beroepen in belangrijke mate met elkaar zijn verweven (zie HR 23 oktober 1998, NJ 1999, 114; Nedstaal/Kantorenhuis).

7. Aanvulling rechtsgronden. Uit dit artikel is niet een algemene verplichting voor de rechter af te leiden om een eventuele aanvulling van rechtsgronden op basis van art. 25 eerst met partijen te bespreken. Ook elders in de wet is deze verplichting niet expliciet opgenomen. Aan de andere kant verzet de wet zich geenszins tegen een zodanige bespreking. Met name wanneer aanvulling van rechtsgronden zal leiden tot een 'verrassingsuitspraak', doet de rechter er verstandig aan de niet aangevoerde rechtsgronden eerst te bespreken met partijen (vgl. HR 30 september 1994, NJ 1995, 45; Van der Hoff/Gebroeders Nouwens). Zij kunnen dan hun visie geven en indien nodig hun stellingen aanpassen. Zie in dit verband ook art. 25, aant. 4.

8. Sanctie op schending hoor en wederhoor. a) Door de rechter. Schending van het recht op hoor en wederhoor door de rechter vormt voor de partij die daarvan nadeel ondervindt een grond om hoger beroep en beroep in cassatie in te stellen. Dit kan volgens vaste jurisprudentie van de Hoge Raad ook als de wet hogere voorzieningen uitsluit. Veronachtzaming van een zo fundamenteel rechtsbeginsel als hoor en wederhoor leidt ertoe dat niet meer kan worden gesproken van een eerlijke en onpartijdige behandeling van de zaak (HR 22 maart 1991, NJ 1991, 400; Van Kleeef/Brugge).

b) Door één van de partijen. Wanneer een partij bewust of onbewust stukken zo laat in het geding brengt dat de wederpartij daardoor niet behoorlijk de gelegenheid heeft daarvan kennis te nemen en zich daarover uit te laten, brengt het beginsel van hoor en wederhoor met zich dat de rechter daarop — in elk geval ten nadele van de wederpartij — geen acht kan slaan (zie ook aant. 3). Doet de rechter dat toch, dan vormt dit voor de wederpartij grond om een rechtsmiddel in te stellen.

9. Rv (oud). Het in art. 19 neergelegde beginsel was — zij het met een beperktere strekking — opgenomen in art. 45 lid 1 (oud).

[Onredelijke vertraging]

Artikel 20. — 1. De rechter waakt tegen onredelijke vertraging van de procedure en tref, zo nodig, op verzoek van een partij of ambtshalve maatregelen.

— 2. Partijen zijn tegenover elkaar verplicht onredelijke vertraging van de procedure te voorkomen.

1. Algemeen. Partijen hebben op grond van art. 6 EVRM recht op een behandeling van hun zaak en uitspraak daarin binnen een redelijke termijn. Het beginsel van een redelijke termijn dient tevens zijn weerslag te hebben in het wetboek. Was dit beginsel in het tot 1 januari 2002 geldende Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering slechts voor de dagvaardingsprocedure in enkele bepalingen neergelegd, thans heeft het beginsel algemene gelding door opneming in de afdeling met de algemene voorschriften. Het geldt immers zowel in procedures die aanvangen met een dagvaarding als in procedures die aanvangen met een verzoekschrift. Tot op zekere hoogte is het proces tempo overgelaten